

Marvelės kapinyno žirgai

Linas DAUGNORA

Archeologinių tyrinėjimų nustatyta, kad paprotys laidoti žmones kartu su žirgais Lietuvoje buvo paplitęs jau pirmaisiais mūsų eros amžiais. Žirgas tais laikais buvo toks pat žmogaus kapo priedas kaip ginklai, darbo įrankiai ar papuošalai. Seniausi II ir III m.e. amžių žmonių kapai su žirgais aptikti Kretingos rajono Kurmaičių (*Kulikauskas P. 1968*), Pryšmančių (*Navickaitė-Kuncienė O., 1968*), Rūdaičių kapinyuose. Rytų Lietuvoje - Švenčionių rajono Antazavės ir Utenos rajono Taurapilio kapinyuose - aptikti V a. žirgų kapai (*Tautavičius A., 1972, p.40*). Visuose minėtuose to laikotarpio kapinyuose aptikta vienas ar keli žirgų kapai.

Paprotys laidoti mirusį su žirgu beveik visoje Lietuvoje paplito X-XII a. Iš J. Antanavičiaus ir V. Barausko sukauptos medžiagos matyti, kad atskirose Lietuvos dalyse žirgų laidosena skiriasi. Vakarų Lietuvos pietinėje dalyje žirgai laidoti kartu su šeiminingu vienoje duobėje (Paulaičių, Nikelių, Skomantų kapinynai Šilutės rajone), o šiaurinėje Lietuvos pajūrio dalyje, Klaipėdos, Kretingos, Skuodo bei Plungės rajonuose, vyravo paprotys į vyrų kapus dėti tik žirgo pakinktų dalis. Šilalės rajono Paežerio bei Šilutės rajono Bikavėnų kapinyuose vyrų kapuose aptiktos tik žirgų kaukolės, kurios buvo dedamos virš mirusiojo, ties jo galva. LVA doc. B. Balčiūnas ir doc. V. Barauskas tyrė palaidotų žirgų amžių. Jie nustatė, kad Paežerio kaimo senkapyje palaidoti 4 jaunesni nei 5 metų žirgai ir vienas 12 metų žirgas, o Bikavėnų kapinyne - 7-8 m. eržilas ir keturi 5-10 metų amžiaus žirgai (*B. Balčiūnas, V. Barauskas, 1968*).

Atskirą X - XIII a. grupę sudaro Vidurio Lietuvoje (Kauno ir Šakių raj.) aptikti masiniai žirgų kapai. Manoma, kad prie tokių masinių kapų reikia priskirti ir Marvelės kapinyną.

J. Puzinas (*Puzinas J., 1938*) aprašo Kauno apskrityje Raudondvario valsčiuje aptiktą Veršvų kapinyną (XI - XII a.), kuriame žirgai į duobę guldyti kniūbsti, priekinė jų kūno dalis pasvirusi ant kairiojo šono. To paties autoriaus aprašytas ir Graužių, (Josvainių valsčius, Kėdainių apskritis) 100 kapų kapinynas (800-1250 m. pr. Kr.). Jame vieni žirgai paguldyti ant dešiniojo, kiti - ant kairiojo šono, pasitaikė į duobę įstumtų kniūbsčių žirgų.

Rimaisiuose (Ramygalos valsčius, Panevėžio apskritis) ištirta 12 žirgų kapų. Dažniausiai arkliai laidoti galvomis į pietvakarius, paversti ant šono ar kniūbsti. Remdamiesi V. Barausko ir J. Antanavičiaus (*Barauskas V., Antanavičius J., 1976*) medžiaga matome, kad Pakalniškių kapinyne žirgai dažniausiai laidoti kiek pasvirę į vieną ar kitą šoną, galvomis į pietvakarius arba į šiaurės vakarus.

Mes neturime išsamių duomenų apie masinius žirgų laidojimus Lietuvoje, tačiau tiek Veršvų, Marvelės (Kauno m.), Graužių (Kėdainių raj.), Rimaisių (Panevėžio raj.), tiek Nendrinų kaimo (Kapsuko raj.) ar Pakalniškių (Šakių raj.) kapinynų laidosena panaši. Dažniausiai žirgai užkasti kniūbsti (paguldyti ant krūtinkaulio), į vieną ar kitą šoną pasvirusia priekine liemens dalimi. Išimtyms labai retos: J. Puzinas (*Puzinas J., 1938*) iš Graužių bei Rimaisių kapinynų pateikia po vieną atvejį, kai žirgai laidoti ant nugaros ar stati.

Tačiau žirgų galvų ir galūnių padėtis labai nevienoda. Vienu skeletų galvos pakištos po krūtine tarp priekinių galūnių, kitų - po kuria nors priekine koja arba pritrauktos prie šono. Priekinės ir užpakalinės kojos sulenktos ir pakištos po liemeniu. Priekinių kojų padėtis priklauso nuo galvos bei krūtinės padėties, o užpakalinės kojos paprastai sulenktos per sąnarius ir pakištos po pilvu arba priglaustos prie šonų. Panašia padėtim palaidotų žirgų rasta ir Marvelės kapinyne. Kapuose Nr. 29, 33, 35, 50, 67 ir 68 palaidotų žirgų antrasis kaklo slankstelis smarkiai suktas atlanto atžvilgiu (epistrofėjus suktas 45 kampu atlanto ir gyvulio kūno vidurinės sagitalinės plokštumos atžvilgiu).

Marvelės kapuose vienoje duobėje paprastai laidota po vieną žirgą, bet buvo ir tokių duobių, kuriose rasti dveji vieni šalia kitų arba vieni virš kitų gulintys griaučiai. Tokių kapų, kuriuose palaidota po kelis žirgus, rasta ir kituose Lietuvos kapinyuose.

Norėdami geriau nustatyti Marvelės kapinyne iškastų žirgų amžių, daugiausiai naudojomes dviejų autorių pateiktomis žirgų amžiaus nustatymo metodikomis (*Barauskas V. 1982, p.40; Levine M.A., 1982*). Papildomai naudojome Fedotov (*Федотов Т., 1989*) paskelbtą žirgų amžiaus nustatymo metodiką. Pagal gautus duomenis sudaryta 1 lentelė, kurioje iškasti žirgai sąlyginai suskirstyti į 3 amžiaus grupes. Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad pagrindinę žirgų grupę sudarė 4,5-10,0 metų amžiaus žirgai. Pakalniškių kapinyne daugiausiai laidoti 5-9 metų žirgai (*V. Barauskas, J. Antanavičius 1976, p.13-18*). Marvelės kapinyne iš 26 žirgų, jaunesnių nei 4,5 m., didžiąją dalį - 17 (65,38%) - sudarė jaunesni kaip 3 m. žirgai. Iš šitų 17 kumeliukų 8 buvo palaidoti su suaugusiais vyriškos lyties žirgais.

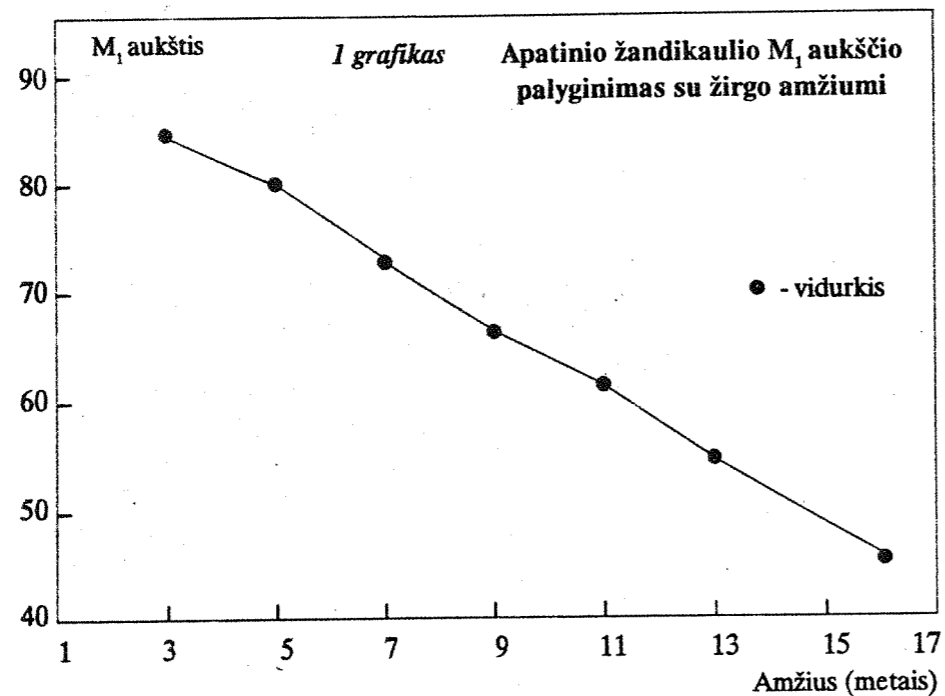
Marvelės kapinyne laidoti 1-16 metų žirgai. Ištyrus Pakalniškių kapinyną nustatyta, kad palaidotų žirgų amžius svyravo tarp 2-17 metų (*V. Barauskas, 1976*). Iš lentelėje Nr. 1 pateiktų duomenų pastebima, kad Nendrinų kaimo kapinyne taip pat dažniausiai laidoti 4,5-10 metų žirgų.

1 lentelė

Žirgų amžiaus ir lyties palyginimas
Marvelės (Kauno m.) ir Nendrinų (Marijampolės raj.) kapinyuose

Grupė	Amžius (metais)	Marvelės kapinynas				Nendrinų kapinynas			
		Žirgų skaičius (vnt.)	%	Eržilų skaičius (vnt.)	%	Žirgų skaičius (vnt.)	%	Eržilų skaičius (vnt.)	%
I	iki 4,5 m.	26	23.0	9	10.97	8	16.0	1	11.11
II	nuo 4,5 iki 10 m.	65	57.52	51	62.19	34	68.0	6	66.66
III	daugiau kaip 10 m.	22	19.47	22	26.83	8	16.0	2	22.22
		113		82		50		9	

Pastaba: Nendrinų kaimo kapinyne (Gevaltuvos apyl., Marijampolės raj.) užkastų žirgų amžių nustatytė LVA doc. B. Balčiūnas ir doc. V. Barauskas. Duomenys paimti iš Istorijos instituto pateiktos ataskaitos.

Pastaba: bendras grafike panaudotų žirgų skaičius - 28

Tačiau nustatyti žirgų amžių buvo gana sunku: ne visuomet pavykdavo išsiaiškinti, kokio amžiaus žirgas yra palaidotas viename ar kitame kape, ypač jei tiriamuose griaučiuose trūkdavo priekinių dantų. Todėl pabandėme pasinaudoti D.P. Willoughby (*Willoughby D.P., 1974*) nustatytais suaugusių žirgų krūminių dantų nudilimo dėsniniais. Turėdami nustatytą žirgų amžių, pabandėme išmatuoti apatinio žandikaulio pirmojo krūminio danties ilgį (M_1 , aukštis) nuo danties trinamojo paviršiaus iki danties šaknies galo. Gauti duomenys pateikiami grafike Nr.1. Žinoma, nustatant amžių pagal grafiką galima 1-2 metų paklaida. Tačiau manome, kad grafikas padės nustatyti žirgo amžių vien tik pagal krūminį dantį (M_1).

1992-1993 m. archeologų A. Astrausko ir M. Betrašiaus vadovaujamos ekspedicijos metu Marvelėje anatomiškai ištirti 134 žirgai. Pagal kaukoles nustatyta, kad 83 griaučiai - tai sudarė 61,94% nuo bendro iškastų žirgų skaičiaus - vyriškos lyties individų. Beveik visų suaugusių žirgų (4,5 m. ir vyresnių) kaukolės su iltiniai dantimis. Atėmus kumeliukus (26 vnt.), procentinis vyriškos lyties žirgų skaičius pakiltų iki 76,85%. Tačiau manome, kad šis skaičius buvo dar didesnis ir siekė 80-90% nuo bendro palaidotų žirgų skaičiaus. A. Aleksa (*Aleksa A., 1951*) rašo, kad Veršvų kapinyne iškasta apie 500 žirgų griaučių: visi - jaunų eržilų. Kumelių kaulų nerasta. Jeigu Veršvų kapinyne lytis nustatoma pagal iltinių dantų dygimą, tai žirgai turėjo būti vyresni kaip 4,5-5 m. amžiaus.

Nė viename Vidurio Lietuvos masinių žirgų kapų aprašyme neradome duomenų, kad kartu su žirgais būtų laidojami kiti gyvūnai. Tačiau kapuose Nr.58, 74, 75, 76, 80, 96, 98 ir 109 kartu su 5, 8-12 bei 16 metų amžiaus žirgų griaučiais aptikome ir šuns skeleto kaulus (*lentelė Nr.2*). Kape Nr.80 aptiktas senas šuo smarkiai nudilusiais iltiniais bei krūminiais dantimis, su kairės kojos dilbio kaulų lūžiu bei besivystančiu osteomielitu. Kalbant apie žirgų kaulų ligas, kapuose Nr.105 (13 metų) ir Nr.118 (13-14 metų) aptikti kulno kaulų suaugimai. Padarius rentgeno nuotraukas nustatytas stiprus nejudrių sąnarių tarpkaulinių ertmių susiaurėjimas ir centrinės bei distalinės kulno kauliukų eilės kaulinio audinio

2 lentelė

Marvelės kapinyne aptiktų šunų skeleto kaulai

Kapo Nr.	58	74	75*	76	80**	96	98	109
Kaukolė			2	1	1		2	
Apatinis žandikaulis	1		1					1
Dantys			4				2	
Stuburas	6	3	7	3	6			2
Mentė					1			1
Petikaulis	3		2	3	2		1	1
Stipinkaulis	1		3	4	1		1	
Alkūnkaulis	1			1	1		1	
Riešas								
Plaštaka			4	4				1
Dubens kaulai	2		1					
Šlaunikaulis			3	1				1
Blauzdikaulis			2	2		1		
Kulnas			1	1				
Pėda	1		5	4				
Pirštai	1		3	8				
Iš viso	16	3	38	32	12	1	7	7
Individų skaičius	1	1	1	1	1	1	1	1

* - rastas po lūžio suaugęs ožkos / avies blauzdikaulis

** - senas šuo; dilbio kaulų suaugimas, osteomielitas

suaugimas. Manome, kad šiems arkliai pasireiškė špato požymiai (*Andraitis A., Šniukšta T., 1961*). 15 metų amžiaus eržilui (kapas Nr.52) radome suaugusias 5-6 juosmens slankstelių skersines ataugas, o kape Nr.75 - dviejų krūtinės slankstelių kūnų suaugimą iš ventralinės pusės. Kape Nr.64 radome po lūžio suaugusį pėdos kaulą. 8-9 metų žirgui aptikome abiejų pusių viršutinio žandikaulio pirmojo krūminio danties (M_1) kariesą, o kape Nr.85 - P3-P4 dantų trynimosi anomaliją.

Be šunų, palaidotų kartu su žiegais, 4 arų ploto duobėje rasti 5 paukščio kaulai ir 4 ožkos/avies kaulai (stipinkaulio fragmentas, plaštakos kaulo proksimalinė dalis bei 2 riešo kauliukai).

Manome, kad šie pastebėjimai padės archeologams išsamiau ištirti šį įdomų Kauno miesto ribose rastą X - XII a. kapinyną.

Išvados:

1. Marvelės kapinyne (Kaunas) X - XII šimtmečiuose kartu su žmonių kapais rasti masiniai žirgų kapai.

2. 1992-1993 m. kapinyne anatomiškai tirta 111 žirgų kapų, kuriuose rasti 134 žirgų griaučiai. Visi žirgų skeletai, kuriems buvo galima nustatyti lytį, buvo vyriškos lyties ir 1-16 metų amžiaus. Didžiausią palaidotų žirgų grupę sudarė 4,5-10 metų žirgai.

3. Kapinyne 8 kapuose kartu su žirgais rasta šunų kaulų, o atskiroje 4 arų ploto duobėje - paukščio bei ožkos/avies kaulų.

4. Kai kuriuose kapuose pastebėta žirgų kaulų patologijos atvejų: špatas, kaulų ir slankstelių suaugimai bei dantų kariesas.

LITERATŪRA

- Andraitis A., Šniukšta T. Praktinė veterinarinė chirurgija. Vilnius, 1961.
- Barauskas V., Antanavičius J. Pakalniškių kapinyne iškastų žirgų kaulų liekanų archeologiniai, morfologiniai bei osteometriniai tyrimai // Lietuvos Veterinarijos Akademijos darbai. 1976, t.11, p.13-18.
- Barauskas V. Arlininkystė. Vilnius, 1982, p.40.
- Kulikauskas P. Kurmaičių kapinynas // Lietuvos archeologiniai paminklai. Lietuvos pajūrio I - VII a. kapinynai. Vilnius, 1968, p.12-56.
- Navickaitė-Kuncienė O. Prysmančių kapinynas // Lietuvos archeologiniai paminklai. Vilnius, 1968.
- Puzinas J. Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys // Senovė. Istorijos skyriaus darbai. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys. Kaunas, 1939, p.173-290.
- Tautavičius A. Taurapilio pilkapių (Utenos raj.) kasinėjimai 1970-1971 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970-1971 m. Vilnius, 1972, p.40-48
- Levine M.A. The use of crown height measurements and eruption wear sequences to age horse teeth // in Wilson, Grigson and Payne (eds) 1982, p.223-250.
- Willoughby D.P. The empire of Equus. New York, Barnes, 1974.
- Алекса А. О жмудской лошади // Коневодство, 1951, No.10. С.13-16.
- Федотов. Т. Коневодство. Москва, ВО "Агропромиздат", 1989.

RANKRAŠČIAI

- Antanavičius J. Pakalniškių tyrimo dienoraštis. 1963.
- Antanavičius J. Pakalniškių tyrimo dienoraštis. 1972.
- Balčiūnas B., Barauskas V. Ataskaita Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Istorijos institutui. 1968.
- Balčiūnas B. Kai kurie Lietuvos TSR X-XIII amžiaus kapinynų arklių kaulų osteologinių matavimų palyginamieji duomenys.

TRUMPINIMAI

- a.i.a. - asmeninė informacija autoriui
- ATL - Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje. Vilnius
- LAA - Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius
- LAP - Lietuvos archeologiniai paminklai: Lietuvos pajūrio I - VII a. kapinynai. Vilnius
- MADA - Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. Vilnius
- LMAII - Lietuvos Mokslų Akademijos Istorijos institutas
- Prussia - Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. Königsberg
- rkr. - rankraštis
- SEGA - Senasis geležies amžius
- SPOG - Schriften der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft. Königsberg
- VDKM - Vytauto Didžiojo Karo Muziejus
- VĖGA - Vėlyvasis geležies amžius
- VIGA - Vidurinis geležies amžius
- VUAEK - Vilniaus Universiteto Archeologijos ir Etnologijos Katedra
- ИДИБ - Из древнейшей истории балтских народов. Рига

VIDURIO LIETUVOS ARCHEOLOGIJA*Konferencijos medžiaga***VU Archeologijos katedros Marvelės ekspedicija. Sudarė A. Astrauskas.**

ISBN - 9986-470-02-1. 1994.03.17. Tiražas 500 egz.

Maketavo ir leido "Žalioji Lietuva". SL 1638. Vilnius, Minties 26-36. Tel.739377.

Redaktorė D. Karlonaitė. Stilistė A. Baranauskienė.

Spausdino Žemės ūkio ministerijos Informacijos ir leidybos centras.

Vilnius, Šiltnamų 21. Užs. Nr. 087.